C:F:PIPER.

SKRA
OM
SURI

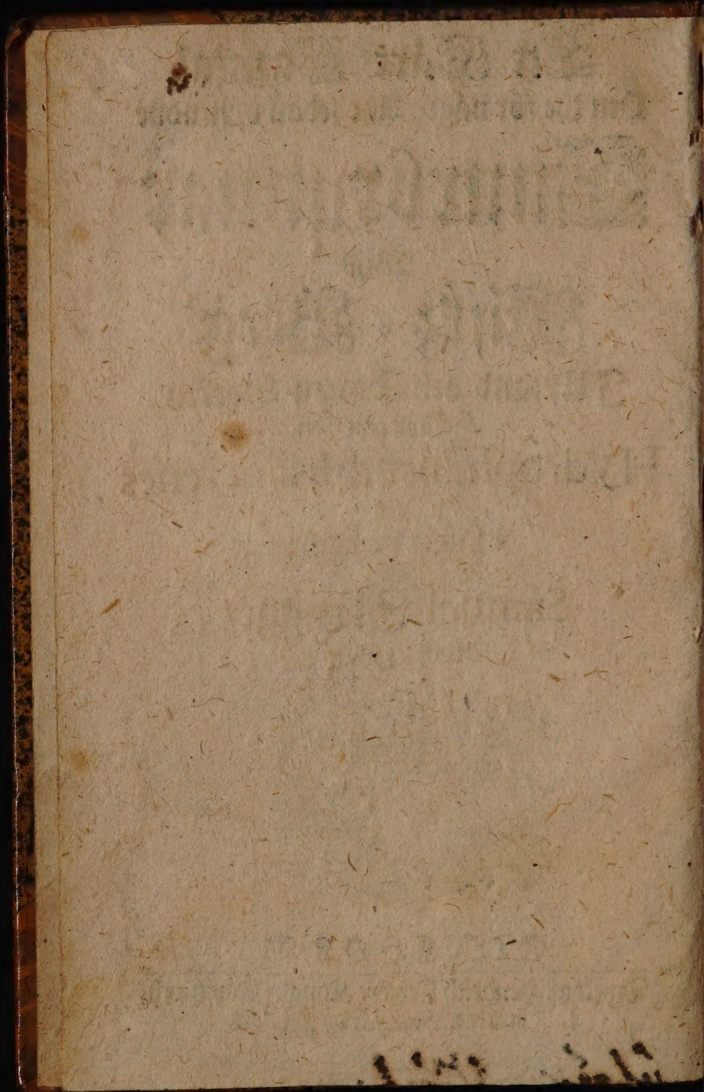

Ett Lärt Samtal
Om the för några Åhr ſedan vpfundne
Suurbrunnar
Wijd
Wijkz-Berg
J Upland och Salem Sockn;
Hållet emellan
Hydrophilus och Miſocrenes
Och
i Liuſet framgifwet
Aff
Samuel Skragge/
Med. Doct.

STOCKHOLM
Tryckt af Hendrich Keyſer/ Kongl. May:tz och
Upſala Acad. Boktryckare/ Åhr 1688.

Gunstige och Rättsinnade Läsare.

AT Jag intet uthaf någon lättheet / eller kitzlande lust til skrifwande / mindre af någon fåfäng inbilning / har åtaget mig at låta detta Samtahl så om Suur-Brunnar i gemeen / som i synnerheet om dhe Wijkz-Bergiske komma i dagzliuset ; wetta wäl dhe / som redan för ett åhr sedan samme af mig eskade och fordrade. Hwilkas enständige begäran iagh ey kunnat längre emotstå / särdeles öfwerwunnen af dhet skälet / at ded ey anstode en trogen Fäderneslandetz och gemene Bästas älskare / at i tystheet och glömska lemna det / som til mångens nytta och gagn af Gudh och Naturen wore förundt. Och må iag fuller betienna dhet / at *Hydrophilus* som agerar en Wattu-Älskares Person / hade kunnat mycket mehr hafwa at seya så i gemeen om Suurbrunnar / som särdeles om deße han mest syftar på: men har intet widare welat utlåta sig / än *Miyocrenes* i Person af en Wattu-hatare har gifwet honom tilfelle til; Så för dhet / at uti samme Materien allredan mycket är giordt och skrifwet af den Högl. Herren D. Urban Hiärne / och det ey höfwes en ting så offta uprepa; Sâm för det / at han ännu mycket mer förwäntar af same Hr. D. Hiärne efter des gode löfwen. I föllie hwar af / han och ingen ting har utlåtet sig om den *Diæten* / som wid sådane Brunar bör i acht tagas / äfwen som han mycket kårt är i det måhlet / som Brunnarnas macht och wärkande angår: Ty han håller så före / at som Medwij Suurbrunnar och deße Wijkz-Bergiske måstadels äre af en art / halt och Werkande så är ey heller wärdt / at åter å nyo komma fram medh upwärmd kåål / som man plägar seya / uthan man kan lätteligen inbilla sig / att der samme slagz *Medicin* och cuur brukas / der kan både enehanda *Diæt* hållas / ock samma Wärkan förwentas. Som och sielfwa förfarenheten dhed gifwit med / at i dhe särskilte åhren som först *D. Tranæus* / sedan *D. Bromell* och sist iag hafwe haft den åhran / at åtskillige höge och nedrige Ståndz Personer wid Wijkz-Bergz Brunnar upwachta / äre månge ifrån allehanda Siukdomar der förhulpne / ia äfwen sådane som wid Medwij och funnet lijsa / som (til at framdraga några allenast)

man

man hafwer funnet der allehanda catarrher så af Skiörbiug som andre orsaker härrörande wara borttagne/ åfwen så wäl som der aff flytande darrande/ Slag och borttagenheet. Allehanda wärcker i Hufwudet och Lederne äre der bortdrefne/ gammal hosta/ Bröst- och andetäppa förekommne; Swaag Mage/ förstäppat Mielte/ Lefwer/ och andre inn ärtes Lemmar/ hafwa dher funnit boot/ Cachexia och begynnande Wattusoot/ med bleekt och Gålachtigt Ansichte och Ögon / är cureradt/ onaturlig törst / medh en iämbd saltheet i Munnen bortagen. Deßuthan äre der åtskillige Ögnesiukor / särdeles fläckige/ rinnande och flytäde ögon helade. Hwad wil iagh seya om dhe åtskillige / som dher aff niure- och Blåse- Sand och steen äre befriade? Och hafwa dhe af Qwinkiönet ey min dre lijsa och nytta funnet wid deße Brunnar i dheras särskilte Passioner/ än dhe af Mankiönet/ särdeles angående dheras anten förståppade eller för mycket flytande tijd/ som och dhen wijta fluß/ som elliest sällan medh medicamenter låter curera sigh. Man har ock ärfaret at här äre åtskillige slagz Skelfwor botade/ som och allehanda vthwärtes skadar Säår/ Skabb/ Fläckar Rödheet/ Bleckheet cc. Å hwilket alt medh mher/ man kunde åfwen

wäl/

twål gifwa särskildte *observationer*, om man icke wille dem til en annan gång bespara.

Hydrophilus hade fuller och fast mehra kunnat förebringa/ angående så wål ortzens beqwäme och lustige *Situation*, som dhe *commoditeter* dher elliest äre/ både til Husrum (sedan Her. Commiss. Ehrenfelt til Brunngästernas tienst och beqwemligheet een hoop brafwe och beqwäme wåningar vpbygdt/ och deßuthan alt runt om kring Brunnen liggia een hoop Bondegårdar/ hwar af man sig kan betiäna) som och til vppehälle/ hafwandes man intet att befruchta/ ded der å någon brist skall wara: ty man dher til giordt heel annan/ ock fast bättre änstalt än tilförende Kediär. Om detta och fast mehre sådant/ säger iagh/ hade *Hydrophilus* kunnat fast mehre sig vtlåta/ man har för särdeles skäl och betänckiande det intet welat; besynnerligen/ efter han ey wille wijsa sig i någon måtto widare *interessé* för Brunnen/ än han med gode och wälgrundade skäl kunde göra/ lemnandes åt dem/ at medh månge och stoore ord låfwa sine wåhror/ som weta at dhe i sigh sielfwe intet dåga.

Deßutan förseer han sig til den Cunstige Läsaren at han intet tager til mißtyckio/ dhet han ey i alla måtto swarat til/ det förste taal/ som Misocrenes å hans rygg förer; ty endels har han det intet hört/ eendels och swarat til det/ som han der af tyckt wara swarwärdigt. Elliest och förmodar han/ at det honom ey illa uttydes/ at han å ded stället hwarest han twiflar om dhe proof/ som andre bruka at probera Suurbrunnar med/ ey wisar hwad proof han sielf sätter störste tron och försäkran til/ förmenandes/ at ded ey kan honom mehra påbördas at yttra sin mening i detta måhl/ än andra som och hålla inne med sine tankar: Ty om iag skal sanningen bekenna/ så agerar *Hydrophilus* i denne tractat här och der een *Sceptici* Person/ och är derföre å dhe stellen mehr bemödad om/ at draga i twifwelsmål andras Sluut och meningar/ än at anten sättia troo til enthera parten eller/ sluta något wist sielf. Hwarföre iagh och här will hafwa påmint/ at den som med ett rättsint omdöme genom läser denne lilla *discours*/ ey tilängnar mig *Hydrophili* taal/ likasom wore det fullkomligen min

mening

mening och tancka i ett och annat måhl / warandes iag den som än håller stilla med mitt omdöme / til theß iag å alla sidor får widare öfwerläggia och begrunda åtskillige parters skäl och bewijs. Och troor iagh wäl / at *Hydrophilus* så wäl som iagh / ey lärer wara så eenwetten / at han icke skal låta intala sig til at inter längre wara en *Scepticus* när han får see af någondhera Parten / så klare och wichtige skäl / at dhe aldeles kunna öfwertyga hans twifwelsmål. Ty som han wäl tilstår / at hans skäl ey äre kanske / så mycket wichtige / at dhe ingalunda skulle kunna förläggias / så tycker han det wara för den som twiflar nog / at dhe lijtwäl äre af nogot litet wärde / och kanske så stort ändå / som dhe ändras han har at göra med.

Hydrophilus hafwer fuller och beflitat sig / at yttra sin notioner och tanckar / medh så klare ock tydelige ord som någonsin har kunnat skee / warandes han af heel annan Natur än en hoop / särdeles i *Chymici* / som sine tanckar i så mörcke och fremmande ord hafwa inwefwat at och den minste hopen / (ia kanske sielfwe adepti med) kan förstå dhem. Ja han önskar heller / medh dhen Engelske *Philosph. Boyl.* (*Præfat. ad tractat. de Coloribus*) **at åtniuta dhe förståndigas gunst / än dhe okloka s medhåll / förmenandes dhet mehre anstå Qwacksalfware än Naturens älskare / at begära / det man heller skulle förundra dheras påfund i mörcke Ordeformer inwecklat / än det same förstå och begripa.** Men ehuru han doch sökt tahla tydeligen och uprichtigt / har han ändå ey kunnat så aldeles hålla sig wid Swenskan / at icke han här ock der måst betiäna sig af Latinske ord / dhe på Swenska intet så klart och tydeligen kunde gifwas.

När hoos man skäligen ey förtijgas / at / fast *Hydrophilus* och *Misocrenes* å dhe ställen / der dhe om Wikzbergiske Brunnarna handla / mästadels nembna een allenast / som högre upp ifrån Siön liggiande / har mest blifwet brukedt: Så äre der likwäl twenne / (ia een tredie ändå / fast än obrukat) af hwilke den ene / nemligen Siön och Gården belägen

lägen/ äfwen så wäl af några är drucken/ ey med mindre nytta än den andre; dock medan han in weed badstufwan ligger/ blifwer han mäst brukadt til Baad/ hwar uti han märkelige proof/ af sitt ymniga/ upwekande/ lewande och werckställande Swafwel har wijsat.

Ämeligen will jag hafwa bededt den rättsinte Läsaren/ at han ey wille taga någon förargelse utaf ded gemena maner och ordeformer som *Hydrophilus* och *Misocrenes* sins emellan bruka; ty i ett så enfaldigt Samtal/ som dhe här före-hafwa/ wille intet tiäna sig/ at komma fram medh några Zijrlige Ordapråتg/ ey heller kunde dhe hinna med/ at tilika wara betymbrade om storlåtige ordz och wichtige sakers påfinnande. Will och bedia dhem/ som lära hafwa något at mästra uppå hoos *Misocrenes* eller *Hydrophilus*, at dhe teckes mig det uprichtigt meddhela/ då jag ey skal försimma/ at sådant redeligen dhem förebringa/ då dhe kanske wäl töra wåga på at förswara sig.

Nu hade jag wäl tänckt/ Gunstige Läsare/ härmedh at sluta detta enfaldiga Förtahl/ men sij! ded faller mig något ännu in/ som hwarken bör eller kan obeswarat lemnas. Det hafwa ey långosedan några/ sedan dhe förmärckt at een och annan/ een tijd efter/ det dhe hafwa drucket Surbrunnar/ äre wordne döde; taget sig tilfelle der af at förtahla och afråda Suurbrunnar så i gemeen som i synnerheet/ seyandes ded wara omöjeligit at den som dricker Suurbrun/ skal kunna lefwa länge der efter. Ett stont och härligit argument må jag bekenna: Efter een eller twå af dhe många Tusende/ som drucket Surbrunns-Watn äre kort der efter döde/ dherföre skal den tredie/ fiärde ock flere med döö. Ja jag troor wäl at Suurbrunnarna intet äre af den Lijfgifwande Kraften at ehwem der af dricker/ skal aldrig döö; men at dhe därföre skole dö at de betiäna sigh af Suurbruns Curen det är alt för illa och obetänckt slutet. Ty Kära/ må jag derföre aldrig skal nånsin mehr äta/ at mången har ätet sig ihiäl/ som Syrack säger/ eller mån jagh derföre skall lasta maten i sigh silf/ men man aldeles skal förkasta Wyn derföre at mången/ efter ruus/ har fått Slaag/ Stickflus eller andre sådane *Passioner* hwar af de äre blefwne döde? Hwi brukar man då

medi-

medicin och medicamenter, efter mången af dheras omåttelige eller otidige brukande är worden dödh? Sådane som sådant obetänckt tahl vtsprijda/ skulle wetta och betäncka at een ting kan hafwa månge orsaker/ och derföre ey til skrifwa skulden och orsaken til det som ingen skuld hafwer: dess utan skulle dhe komma ihåg at åtskilja emellan een tings rätte Bruuk och mißbrukande. Ty/ mån dhe som således efter Bruns-Curen äre wordne döde/ ändå intet kunnat dödt/ fast dhe til Brunnen aldrig kommit/ fast mindre sigh af den betiänt? Jo/ förfarenheten hafwer gifwit ded med/ at då man dem efter dheras dödh öpnat/ hafwa dhe haft sådane Passioner, som warit otrolige/ mycket mindre läkelige/ och hafwa så dödt af sin oboteliga siukdom/ och ey af Brunnen. Och i fall några af Brunnar blifwet döde/ så tröör sådant skedt/ för det dhe ey rätt brukadt dem/ efter närwarande Medici förordning/ utan efter egen inbillade klookheet: Skall derföre een annan/ som rätteligen och efter eens förständig Medici förskrifning betiänar sig af Brunnen/ och nödwändigt dö der af? det ware fiärran. Dock kan man af sådandt tydtwist hafwa at märckia/ at man noga bör achta sig af hwad Suurbrun een betiänar sig af: ty som det intet är alt guld som glimmar/så äre intet dhe alle rätte Helßo-Brunnar/ som stort nambn der af föra: äfwen som der intet altijd bästa wijnet säljes/ hwarest stoor Krantz hänger ute/ och stort Wäsende görs. Dher hoos må man och tilsee/ at man intet går sta af eget mrådande eller andras (som intet förstå saken) och brukar Brunnen/ utan at förfråga sigh hoos någon förständig Läkiare (intet någon qwacksalfware eller Landstrykare) om och den i sådan Passion/ wijd sådane eller sådane omständigheter skulle tiäna. Doch/ wäl märckiandes/ at den han rådfrågar/ icke måtte wara inwål märckiandes/ at den han rådfrågar/ icke måtte wara intagen af något interesse eller Passion för eller emot Brunnen; ty man wäl har ehrfaret/ at mången för sådane orsaker allenast/ utan några andre giltoge skäl/ har afrådt den som fast ingen bettre boot/ mot sin Kranckheet har kunnat önska och hafwa/ än den afrådde Brunnens drickande.

Här med til ett sluut/ önskar iagh den gunstige Läsaren allstiöns wälmågo så trohgen/ som iagh migh i dess gunstige bewågenhet ödmiukt anbefaller.

I. N. I.

Ett litet Samtahl emellan
Hydrophilus och Misocrenes.

Hydr. Medan iagh för mig allena hår wanckar mellan Lundens gröna Trä och susande blad/ och haar ey annat at förnöya mitt sinne med/ will iagh åter igenkalla dhe tanckar migh ofta förerunnet/ ågående den sidwördnadt och ringa wårde man i deße tider gör af dē aldraädlaste och båste af wårslige tingh Helßan/ dē mā likwist i forna tider så högt hafwer wyrdat oc achtat/ at och Keysare och Konungar ey skämptz leggia handen wid sådane ting/ sō til samē Hålßos anten bibehållande eller ersättiande kunnat lånda/ dėr mā nu twert om den så wanwyrdar/ at mā ey allenast sig sielf der om det ringaste icke wårdar/ utā och seer mycket litet efter ehwemdet år/ som en sin Kropp och Helsa i händer betroor.

Misocrenes. Gud weet huru wåre Swenska nu åre dher til komne/ at dhe så mycket fremande Örter och medicinske saker inni Landet bringa låta/ upbyggia månge och kostbare Apothek/ antaga hoopetals sådane/ som sig för Låkiare uthgifwa/ dhe måge wara kom

 en/

ne ifrån öster eller från wester. Tilförende i gāmbla tijder låser mā intet at dhe af sådant myckit wettat/ hafwa dock hälsosampt och långe lefwat : Ja äfwen dhe af wåre Swenske/ som ännu måst hålla sig wijd det gamble maneret/ som Dalekarlar/Finnar/ Helsingar ꝛc. de der intet stort weta hwad *Medicijn* och medicamenter hafwa at betyda/ dhe samma säger iag/ hör man sällan klaga sig om Siukdomar; ibland dhem seer man och i geemen mehre gambla gråhårige Män än hoos oß här på Ortē. Dock beweker mig detta alt ey til så stoor förundran/ som det nya maneret dhe nu hafwa påfunnet at curera sig med/ nembl: för hwarjehanda Siukdommars hemmande/ dricka i sig een hoopmed tunt och kalt Kellewatn/ dhet dhe Suurbruns Watn kalla. Aldrig har man i gambla tijder af sådant hoos oß hört: fuller hafwa dhe gamble Swenske druckit gått reent Watn at släckia törsten med/ och ther efter sig ey illa befunnit/ men at dhe hafwa håfwet i sig icke några glaas/ utan flere Kannor watn til at förskaffa sig Helßan/ det låser man ingestädes. Tacka will iagh thet åhrlige gode SwenskeÖlet/ det sätter saft i Benen/ wärmer Magen/ gifwer Krafter/ upfriskar mood och Blodh ; Der Watnet twert emoot/ sköllier af det ringa sig wid Benen och Kiöttet har kun-

nat

nat jättia/ förkyler Magan/ fördelar krafterna/ gör Blodet tunt och watnachtigt och Modet lijka så. Men sij! hwem är det som iagh der bärta i Lunden seer gå för sig sielf/ är det icke Hydrophilus, den de säya sig mycket uthlåggia för sådant Wattudrickande/ och wara der af en stoor älskare? Tyst iagh will gå sachta efter honom/ och see til om iag anten kan höra något af honom så oförmerckt om denne saken/ eller och bringa honom på talet dherom.

Hydroph. Ja man förachtar icke allenast sielfwe Helßan och seer sig lijtet om/ aff hwem man sig til des bibehållande betiäna låter/ utan man förachtar och sielfwe dhe medel/ som Gud och Naturen til samma helsos behållande och igenskaffande af nåde teckts förunna; Som månge otidige illwilliare nu wijd denne tijden finnas/ som det gemene och lätt kiöpte Helsomedlet Suurbruns-Watns drickande ey allenast sielfwe wahnwyrda/ uthan och androm som sådant af Nöden hafwa kunde/ afråda/ anten för det at dhe sielfwe ey förstå saken/ talandes dhen måst som minst weet/ eller och hafwa der under något privat interesse dhet gemenl: går föruth/ eller och för afwund skull/ eller någon anan liderlig orsak. Der dock den högste Guden/ hwilken ey allena wår föda ock uppehälle oß beskärer/ utan och sådane medel till

 wår

wår Hälsos reparation så myckit mehr af Faderlig godheet oß dageligen förskaffar/ som hã ey mindre derigenom nu will sitt Nampn härligit göra/ än då han här på Jorden i synligh måtto gick/ och allehanda Siukdomar sielff heelade/ der han/ säger iagh/ sådant ey omsys och uthan orsak giordt/ och än stundeligen gör. Hafwandes man at befruchta at genom ett sådant lößt föracht/ af ett så ådelt Helsomedell/ den högste Guden får orsak at oß otacksammom det samma uhr hendren ryckia/ som han dhet wijd andre tilfellen plågar göra/ når han Menniskiornas otacksamheet månde förspöria.

Misocren. War icke det iag sade/ iag skulle få höra något aff honom om Suurbrunnar? Nu måtte iagh gå tyst/ at iagh får höra mere.

Hydroph. Är dock Watn det medlet hwar igenom den högste Guden ofta dhe sine underligen hulpet/ och sitt Nampn härligit giordt: som då han medelst Wattu-muren Israeliterne genom röda hafwet förhalp/ då han låt Watn springa uhr hårde Hälleberget dheras törst at släckia/ som och uhr Äßnekinbogen för Simson; Då han Höfwidzmannen af Syrien genom twettande i Jordans Watn reen giorde af des Spetelsko/ dhe sluka wijd Dammen Bethesda från allehanda Siukdomar frijade etc. etc. Hwarföre skulle och wij nu så mycket mindre

orsak

orsak hafwa oß dheröfwer at förundra/ om han genom samme medel än täcktes nödtrångdom och af Siukdomar plågadom bijspringa och hielpa/ som wij i månge tijder hört och än höre/ huru han än denne dag genom åthskillige helsowatn i Spaa/ Acken/ Tunbridge/ Schwalbach etc. allehanda sinke nådel: och underl: helat/ ja wij kunnom see/ uti den Högl: Herrens D. Urban Hiärnes lille Book om Med wij Suurbrunnar tryckt Anno 1680/ wijd ändan/ hurusom den gode Guden ey mindre oß än andre fremmande orter/ en sådan förmån af Helso-Watn/ dhe der otrolige Curer giordt/ i wårt käre Fäderneslund förunt/ och så medelst oß in i Rijket gifwit/ det wij tilförende wid widt aflegne Orter/ genom stoor omkostnad/ mödo och beswär (det af enom siukom ey låt kan dragas) hafwa måst sökia.

Milocren. Ney han drager alt förlångt ut denne handel/ och iag haar kårt om tijd/ iag måste fallan' inn i talet: god dag Hr: Hydrophilus/ god dag/ hwad är det i mumlen för eder sielf här i Lunden spaßerandes? käre låter mig få höra liitet der af och så.

Hydroph. Det är intet stoort iagh har för migh/ iagh går så och diverterar mine tanckar lijtet för mig sielf; Jagh går och täncker om Suurbrunnar/ dhe hoos oß nu på några

åhr äre komne i sådant roop och ryckte.

Milocren. Ja/ käre hwad täncken Jom deml mån wåre Förfäder intet wetat af dhem så wäll som wij? Och mäntro dhe ey hafwa i forna tijder haft samme Wärckan som nu?

Hydroph. Jag skulle wäll inter gärna uthlåta mig i Tahl med min Herre här om/ intet wäll wetandes af hwad meening han kan wara/ dock will han uthan pasion och af et redeligit gemöte höra mine tanckar/ så will iag honom dem uplåta: Och hafwa fuller Saurbrunnar/ ey så aldeles warit obekante för wåre Förfäder/ som mången wäll skulle mena/ hwilket wäll kan skönias dher af/ at dhe wijdh dhen tijden reda/ då Hedningdomen ännu i Rijket war/ hafwa til sådane Kellor/ som dhe meent wara af någon ogemen kraft/ (fast intet under dhet nampner Suurbrunnar) offrat allehanda slagz mynt/ nåhlar/ spijk/ och hwad mere/ som den fattige gemene hopen kunde hafwa/ warandes dhe då i den fåkunnoga inbilning/ at dhen Skogzguden eller dhen Nymphen/ som öfwer samma Källa rådde/ skulle dem til dheres Helsos restitution så myckit mehre behielpelige wara/ som dhe dhem medh sådant offer sökt blidka och dyrcka. Denne mörcke tanckan och Concepten om Helßo-brun

nars hielp/ hafwa dhe sedan i Påfwedömet så wijda welat förbättra/ at the i stället för Skogz-Gudar och Nympher/ hafwa tilbedt wijd Brunnen några afledne/ som dhe meent helige/ Sancte Gertru/ H. lena etc. och andre sådane/ hwilkas Nampn dhe Brunnen pålagt hafwa och dhem om hielp påkallat; Läggiandes och til dhe förnemde Offer allehanda Kärs/ af halm/ stickor etc. effter deße helige skulle för dem medla hoos Christum som Korsfäster war. Men ehutu deße Helßo Brunnar dem waret bekanta/ så hafwa dhe dock icke så kunnat wara/ som dhe oß nu äre; Ty föruthan det/ at dhe af dhen rätte Philosophien som dem aldeles obekant war/ ey kunnat till detta wärck giordt någon deduction/ så hafwer och dheras galne religion dem så förwillat at dhe icke wijdare efterfrågat/ uthan trodt sägn efter sägn.

Angående den andra frågan Han behaigade föreställa/ så är ondt något wist der uth at sluta/ efter the gambla Skrifter wij om Sweriges handlingar hafwa/ ey något synnerligit der om berätta/ särdeles medan bägges haar kunnat skee/ nembl: at dhe både then kraft tilförende haft/ som ännu Continuerar/ och intet haft/ den som nu der i finnes: Ty bägges stadfäster både förnuftet och förfarenheten;

men som det är en saak som oß föga gagnar/ så wil iag därom för denne gång mig ey wijdare uthlåta.

Misocren. Men huru kommer då det till at sådane Brunnar nu för tijden äre kombne i sådant tahl/ och hwem är till sådant uphofwet?

Hydroph. Til denne frågan will iagh ey annat swara/ än wijsa min Herre til den sidste D Hiärnes tractat kallat lilla wattuprofwaren/ der alt sådāt/ efter hans artige maner korteligē och grundeligen beswaras. Ty som wij för dheras upfiñande/ förnämligast äga den högsta Gudi loff och tack hembähra/ så hafwom wij ey ringa orsak at berömma samme högl: Her D. Hiärnes idkesamme flijt och osparde möda/ som han i detta måhlet til FädernesLandetz bästa welat anwånda/ som den der förste grunden til dhe Swenske Suurbrunnars så upfinnande som skärskådande och Proberande med hand och mund lagt hafwer.

Misocren. Jag har hördt at han i Östergöthland i Ny Sockn wjid Medwij icke allenast upfunnit en Suurbrun/ uthan medelst samme watns brukande/ någre åhr bårt åth stoore Curer giordt. Har och hört seijas/ det han i sin sist uthgångne Tracktat/ som rätt nu nembdes/ fram för andre Suurbrunnar/ som

man

man nu i hwar wrå weet tala om/ berömbt en några mijl härifrån Stadē söder ut belågē; har min Herre ey något hördt om samme Brunn/ eller har han kanske der sielf warit? Han skall liggia tämmelig wäl till och hålla ogemeent gode Proof/ som migh är berättat.

Hydroph. Han kommer migh rätt iust för uth med sitt taal/ iagh hade nu åfwen årnat tala om samma Brunn/ då iagh tänckte seya/ huru mehrbete Hr: Doct: Hiärne och myckit meddhelat til denne Bruns upfinnande och brukande. Han är belågē 3. mijl här ifrån Staden uti Salem sokn/ på thē Ädle och Wälborne Her Commis: i Rijkz: Ständers Banco H: Anders Erenfeltz gård/ Wijkzberg benēd; ligger myckit lustigt och wäl til/ hafwandes å den ene sidan en wacker äng med mänge store Eketrän beprydt å den andre sijdan et högt Berg med en artig Lund der under/ medh allehanda åthskillige slagz trän besatt. Intet långt derifrån ligger den stoore Siön Målaren som en stoor Wijk alt in till Gården kastar. Och synes samme Brunn för dem/ som här å Orten boo och af sådane hafwa nödigt sig at betiäna/ så myckit lägeligare liggia/ som man till den samme/ alt härifrån Stockholms Bryggian/ alt in til Bryggian ther wijd gården med båät kan kom̄a/ hwilket för dem siukom myckit läge-

 ligit

ligit och beqwemt är/ sö ey altijd äre så disponerade/ at the til Landz reesa kunna: Ty föruthan det/ at med måstadels Siukdomar en mattheet och ömheet i Kroppen föllier/ hwilka intet tillåta den skakningen som skeer/ när man til Landz reesa måste/ så äre och månge siukdomar så fatte/ at genom en sådan Landreesa månge Materier/ som här ock der i Lijfwet tilförende lågo förstoppade oc lijkasom fördålde/ då löös skakade/ och till Blodet och med det till åthskillige aff dhe förnämste inwertes delarne hoopetals drefne/ göra i Blodet/ Hiertat/ Lefren/ Miälten etc. en sådan förandring/ at mångom/ dåhan Helsan söker/ tillika med Helsan Lijfwetstäckes.

Misocren. Ja iagh troor wäll at denne helso-Brunn ligger myckit lustigt och wäll til/ för de reesande siuke; men är dock i samme mening om honom som om andre så kallade/ Suurbrunnar/ at watn är watn/ och fast än det har i sig någre mineralier, som man menar/ så är der af så liten Proportion emot watnet/ at när iag har druckit i mig någre Kannor med watn/ så weet iag intet om iag får någre granmineralier tilLifz; och måste så för det lilla som hielpa skal/ dricka i mig en stoor hoop med sådant/ som migh mehra skada kan/ än det andra hielpa. Wore icke så gått gå sta och

taga

taga på Apothecket/ så myckit som tiäna kan af samma mineralier/ som en sådan Brunn sä-ges hålla/ (som til Exempel iern-victril eller an-nat sådant) och blanda det i ett skeedblad gement eller annat destileradt watn som med min Pas-sion kunde öfwerens komma/ så hade iag intet behoff/ at beswära min Maga/ och förkyla mitt Blodh med en hoop kalt watn/ för några graan mineralier skull/ som der i kanskee kuña wara/ kanske intet.

Hydroph. Jag må bekännna at Nij öser på mig nu en sådan hoop Obiectioner/ at om iagh rätteligen och uthförligen skulle swara der til/ så behöfdes widt längre tijd än wij nu haf-wa. Dock medan deße äre sådane som gemen-ligen och mestadhels moot Suurbrunnars bru-kande pläga förställas/ så måste iag med några ord dertil swara. Hwarföre angående det at min Hr. rät nu sade/ at Watn är watn/ willian-des der med seija/ at det ena Watnet är som det andra/ och i följe deraf detta intet åthskildt från annat Brunn- och Kellewatn/ så will iag intet stort swara til det förre/ utan wijsa honom til kiöket och kockar hwarest han wäll skal hö-ra/ om alle watn för dem äre lijka til at koka all maat uthi/ som ärter/ fisk etc. Som och til Bryggiare/ hwilka Honom skola wijsa hwad åthskildnat emellan watn och watn är til

dhe

dheras arbetes bettre eller senare fortsättiande/ föruthan det at hwar och en kan till smaak/ luft/ klarheet/ sötmal saltheet/ etc. dageligẽ finna uthi watnen åtskilnad; willia des iagh nu ey heller nembna den förandring som är mellan Brunne-Kelle-Siö-myre och Hatzwatn efter sådant mehr än almänt kunnogt är. Dock förän iag til det andra kommer/ at wijsa det detta Wijkzbergzwatnet något mehre och härligare i sig hafwer än gemēt Kelle och Brunswatn/ sij! så skal iag först lijka som geeEhr efter/ at det är intet annat än gädt/ klart/ och reent Kellewatn/ men der hoos fräga/ om Han då menar/ at sådant gått och reent watn/ ey skulle och så i månge tilfällen af Kranckheeter tiänligit och nyttigt wara?

Misocren. På dhet sättet hade iagh intet behof at taga mig det beswäret på/ och reesa så långt öfwer åån efter watn/ som man plägar säya/ Stockholm är fult med gått oc wälsmakāde Buunswatn/ och wore så en fåfäng och tokot möda och omkostnad/ at reesa långt bort effter det iag hemma i min Gård kan hafwa.

Hydroph. Min Herre wil så gärna slinka med sit taal/ det war intet min frägan om icke i Stockholm och annorstädes äre gode watn nog/ det iagh så wäll sō en annan weet/ utan iag frägade om sådane watn oc icke skulle i många

Misocrenes. Ja iag troor/ når en ligger siuk af Öl och wijnoos/ och har inwertes en brennande heeta och tårr munn och låppar/ då torde det kanskie tiena/ til at slecka den hetan och låska muñen/ men ellieſt kan iag intet see/ hwartil det i sådant måål skulle tiäna.

Hydroph. J detta måhl Nij rått nu sade/ låter det kanske mindre tiåna/ i det dhet håller qwaar i kroppen dhe efterlefwor/ som af Ölet och Wijnet i Blodet lembnade/ denne fermentation och hettan förorsakade/ sampt och tilstoppar de wattugånger i muñen/ hwarigenö dē wåtskā borde tilflyta/ sō munnē oc tungā altid låsker oc från törstē lenar. Mē efter min Hr. intet wil weta/ at bara reena watnet oftagångor kan til gått låkiomedel brukas/ så will iag til sådant allenast framdraga några Exempel oc bewijs. J weten wåldet Misocrene, at om i wår Krops huushål ning skal wål til gå/ så bör så wål blodet sō alle andra wetskor hafwa en tiånlig Subtilite och tūnheet/ at dhe igenō dhe små och fijne ådrar/ sō ofta mindre åre ån det minstehår/ kunna deſz friare passera och fort koma. Nu kan det ofta hånda/ at igenom allehanda orsaker ock tilfällē/ Blodet och saīna wåskor åre blefne tiocke och grofwe/ som af hård groof och suur Maat/ litet eller tiockt dricka myckit stillesittiande/

Pur

purgerande/ åderlåtande/ näsblod/ durcklopp &c. Och då frågar iag om i sådant tillfälle gådt och reent Kellewatn/ med mått brukat ey skulle wara en god och tiänlig mediciin? Sedan der någon (Som hoos oß nestan ingen yr som det icke haar) / hade en hoop Skiörbiugz salt i Kroppen och Blodet samblat/ mån någon ting skulle bättre kunna samma Salt smelta och i sig supa/ oc sedan med sig genom urinen och andra wägar uthföra än sådant watn? J stadige och flygandegichter/ i Podagra/ tårr och Hufwud=wärck/ och flere sådane Passioner/ som af et stadigt och hårt salt här röra/ som sig anten här ock där i lederna/ eller hinnorna och senorna sätter/ och dem sticker och til wärck reetar/ låter gått Kellewatn ey wara det jämste medel/ til at sådant salt smälta och ifrån den siuke Lemmen och från Blodet och uthur Kroppen föra. Hwad will iag säya om en swår Hosta som af en sallt flußtil Luftrören och Lungorne flytande esomoftast sit uphoof hafwer/ skulle icke detta medlet der och tiäna? Jo/ förfareerhetē gifwer det med hoos dem/ som ofta en swår Hosta/ den med andre medel ey kunnat dämpas/ medelst en eller flere reent watns drickar dem de om Aftonen/ då de gått til sängz/ indrucket/ hafwa hemmat och stillat. Jag wil här intet nemna om trångt Bröst och swår

andedrächt/ colica och Buukreef/ om Niur- och Blåsesteen och månge andre otalige passioner/ som allenast af gådt och reent watns rätta och tijdige brunk/ god lijsa och mootstånd funnet/ ty det skulle gå alt förlångt ut från min föresatte kortheet: warandes det mig noog/ at iag Ehr min gode Misocrenes/ wist/ det och rena watnet i många bräckligheeter kan tiäna till Hälsomedel.

Misocren. Jagh måste gee med/ at så lårer wara! men kåre/ efter Ehr låfwen/ wijsen det/ at Wijkzbergz-Brunswatn/ har något mere och någō Kåstbarare medicijn med sigån annat gement watn.

Hydroph. Jag wille önska at min Hr. hade der sielf warit och watnet sielf beskådat/ smakat oc luftat/ så skulle han allenast af deße proof/ utan någon wijdare undersökning/ i sitt samwete blifwet öfwertygat at detta beiaka: men som iagh förmärcker det intet wara skedt/ will iagh korteligen gifwa honom derom en lijten underrättelse. Dettawatn har til anseende fast annan klarheet och skeen än gement Kellewatn/ i det at det blenker af ett sielfwersken/ sō til en artig och klaar wijtachtigheet inclinerar/ når man det i et klart glas anskådar/ då och ur samma glaset upspringa och huppa en hoop klaare och Subtile trinde droppar/ dhem de gemeent å Latijn

Spi-

Spiritus kalla/ ey annorledes än det i gode och starcke wijn ske plågar: Slår man watnet uhr Glaset/ finner man det nestan alt öfwer medh en subtijl ånga och lijka som hinna öfwer-dragit/ hwilken ånga eller hinna/ på det en icke skal troo at hon härrörer af ens Anda då han dricker/ eller dhe dunster af handen/ som glaset håller/ utgå/ kā mästraxt giuta ut watnet uhr glaset/ då man ändå skal finna det aff samma Hinna öfwerdragas. Åfwan uppå watnet i sielfwa Kellan och hele låppet utföre flyter en blåachtig Hinna med allehanda fär-gor artigt bemengd hwilken Winter och Sommar alt jempt der finnes. Smakar en det/ så finnes/ om icke ens tunga och Munn allaredo af någon fremmande smaak är intagen/ At dhet leent och sachta samandrager Tungan och Gomen/ med en lijten feet sötma/ beblandat med en leen saltheet/ som dock stundom är tilstå-des/ stundom bårta. Och der en tungan/ medan watnet än är i Munnen/ moot goomen röörer och gnuggar/ tyckes hon wara lijka som lijtet stråfwer och oiämbder. Komer en til at luchta inwijd siälfwa Kelspränget/ sär-deles om det får stå någon tijd täckt/ skal en finna der en tämmelig starck och genomtrån-giande swafwelluckt. Nu min Misocrenes, fast än deße egenskaper och wilkor woro giltoge

noog

noog til at intala Ehr at detta Kellewatnet har fast annan kraft och wärckan med sig än andre gemene/ så skal tyā lijkwäl få höra fast flere/ som honom aldeles skola öfwertyga bättre fram/ när iag kommer til at bewijsa/ det detta watnet är ett rått och ofeelbart Helso- eller Suurbrunswatn sō dhe kalla. Nu måste iag först/ för än iagh glömmer/ swara Ehr til dhe andre obiectioner I för en lijten stund sedan förebrachten mig.

Derföre hwad det widkommer/ som I saden/ at i Suurbrunnar i gemeen fast lijten ymnogheet är af det/ som de måst äre frånskilde från andre gemene kellor med/ och hafwa sin meste kraft af/ nembligen mineralier/ som dhe kallas/ eller sådane ting som under och uthi jorden äre/ hwilke icke låta med någon hammar streckia och smida sig: Så må iagh fuller bekenna/ at dhet intet är uthan/ at icke så wäl i andra Helßo-kellor/ som deße Wijkz-bergiske ey mycket är i proportion til watnet/ af sådane mineralier, som wij genom menſklig konst kunna från watnet skilja; men at der icke är en stoor ymnoghet noog/ iemlijk til at swara moot dhe effecter/ som aff Suurbrunnar (gode meenar iag och rätte) förorsakas/ af sådane mineralier som wij ey så lätt kunna instängia och med ögonen skåda/ som de kalla *Spiritus minerales & merallicos*, dem

 wij

wij och bôrom måste delen af werckandet till-skrifwa/ det will iag Ehr Misocrenes/ intet ef-tergifwa; Ty dhet föllier intet mehre: Jagh kan intet genompræcipiterande/evaporerande/ destillerande/ och hwad mehre maneer man bru-kar at probera helsowatn med/ finna och see nå-gre mineral- och metalliske Spiritus i watnet/ derföre äre dhe der intet; än som en wille såya/ Jag seer och känner ingen eld i luften derföre är der ingen: ty wederspelet wijsar klaar förfa-renheet/ i det der ingen eld wore i luften/ så skulle du aldrig kunna slå eld uhr flintan/ eller gnugga den uhr träån/ ey heller skulle nånsin spanmåhl/ hôôlador/ dyngiehoopar s. h. &c. taga på at brinna af sig sielf. Efwen så föllier intet deruthaf/ at wij än intet hafwa hittat på något instrument så tätt/ hårdt och fast/ at det kan hålla Spiritus minerales som i watnet äre/ inna/ ock trycka dhem så hårdt ihoop/ at de blij så stort et ting/ at det med wåra ögon kan skönias/ dherföre äre dhe dher intet; det är noog at wij see det/ når wij sådane Suurbrunß-watn af destillera/ fast wij med all flijt och med det bästa klister som nånsin är påfunnet/ klistra igen de glaas och instrumenter wij der til bruka/ så finna wij dock at når wij blanda ihoop det som öfwergångit är/ och det som qwar är/ och det å nyo måta och wåga/ är en god deel afgån-

gen både til wichten ock måhlet; och kåre/hwad war det annat än Spiritus eller så fijne och subtile ting/ at dhe intet en gång kunde hållas innom så wål förwarade glaas? Desuthan wijsar och sielfwe förfarenheten det/ at dhe i watnet äre/ och ymnigst noog ändå; Ty föruthan det at mä kan see huru de huppa i glaset/när dhet kommer från Kellan/ så kiänna månge huru dhe straxt anten sökia hiernan och hufwudet/ när watnet är druckit/så at många (och det måst alla i förstone wijd Wijkzberg) blifwa yre i hufwudet/eller och drifwa hoos andra straxt genom til urinen och andre uthgånger mehre. Föruthan det at man kan aftaga af dhe månge siukdomar/serdeles af Obstructioner härrörande/at det måtte wara subtile Spiritueuse saker sö sådane bortaga. Hwarföre tyckes den wara utö alt sunt förnuft satter/som wille til sådät neeka/ som så månge ögonskenlige förfarenheter stadfästa/ fast han det ey kansee och känna: tyhuru fåfängt det är at raisonera från wår kentzel och syyn til sådane ting/ weet hwar och en som allenast hafwer koxat in i Philosophorum schola.

Dock lijkwål min gode Misocrenes/ på det iagh icke alt förtwert skal bryta af Er Specieuse obiection; Kom ann/ iag skal gifwa efter at det är mycket litet af mineralier i watnet

 fast

(fast än iagh annat reda bewijst) och kan det fuller aldeles gee efter i anseende til det salt/victriol/ swafwel och mehre sådant som man kan hafwa dher uhr: Så will iag åter igen fråga/ om det i dhe operationer och werckande som på wår kropp af medicamenter skee/ aldeles är nödigt at man iust en så stoor ymnogheet skal bruka til at ehuru den åstundade werckan? Sij! skulle det så wara' hwarföre gifwer man då icke heela qwintijn opium in/ när ē wil hafwa en tilsömbnj och icke 1. 2. 3. eller högst 4. gran allenast? hwarföre brukar man då icke heela lood Elaterium, Gum. gutt. Resin. Ialapp. &c. när mā en wil purgera/ och hwad will iag säya mehre? hwar och en som något lijtet haar ehrfarit i Läkiarekonsten/ weet det/ at i alla Medicamenters brukande ey mindre bör i acht tagas qvantitas virtutis (som dhe säya) än qvantitas molis, dät är/ man bör ey med mindre åhåga see efter ett medicamentz kraft och werckande/ än desmyckenhet. Hwilket om så är/ som det wißerligen är/ huru kan I då/ Misocrenes, hålla på och begiära dhet i Helßobrunnar iust skal wara så stoor myckenheet af mineralier/ är icke noog och fast bettre/ at de i lijtē proportion hafwa deß större kraft och werckan?

Än wijdare at fortfara moot/ Ehr Obiection/ så gör Nij ett falskt sluut deraf/ efter dhet är li-

ten proportion af mineralier moot watnet/ dherföre kan detta mehr skada än mineralierne hielpa. Jag har tilförende korteligen wijst/ at J uthan grund menen det wara en lijten proportion af mineralierne moot watnet/ warandes dhen stoor noog til at fulföra den åstundade operation och werckande/ desuthan har iagh och låtit Eder förstå/ huru som reena watnet i rätt mätt och tijd brukat så lijtet kan skada ens Kropp/ at det fast snarare i många tilfellen kā hielpa at helßan förfodra. Kan nu bahra watnet det göra af sig sielft/ huru mycket mehra skal det sådant göra/ då det påökes i sitt werckande och hielpes af sköne och härlige mineralier? Och wil Nij den myckenheet bestrijda aff watnet indrickes/ så måsten J åthskillia emellan en ting som i myckenhet intages och blifwer qwar i Kroppen/ och en ting som allenast i hastigheet går genom kroppen/ desuthan besinna/ at/det intet i hastigheet alt på en gång insupes/ utan så småningom dag från dag påökas. Och är watnet allenast skadeligit för des myckenheet då/ när det tages i sådan ymnogheet/ som intet är proportionerad efter hwars och ens natuur/förmågo och wana/ åfwen sō och den beste maat och dryck/ och all Medicijn i sådant fall är högt skadelig. Det J sägen att magen och

 blodet

blodet deraf förkyles/ är lika ogrũdat/ ty först och främbst gifwer förfarenheten annat med/ i så måtto/ at och mången deraf (som wijd wijkzberg ofta är händt) som af allehanda kalla och sega wätskor och af dem förorsakade obstructioner och swaga fermentationer har warit kulen och frusen/ är sedan/ när sådane orsaker til köld äre af Suurbruns watnet bortagne/ bleffwẽ warmare och friskare. Sedan och desutan temperera dhe inblandade mineralier så watnetz köld/ at den intet kan göra blodet och Kroppens warma någon skada/ om icke hoos den/ hoos hwilken blodetz kokande i hiertat och ådrarne/ sampt dhe inwertes lemmarne aldeles äre bortskämbde/ hwilken då heller må låta blij Suurbruns drickande/ medan det honom altzintet lårer gagna.

Och at Nij wil meena/ det man kunde taga samma mineralier/ som en Suur-brun förmenes hålla af Apotheket/ och blanda dhem ihoop med något tiånligit Destileradt watn/ til samma wärckans ehrnående/ der uti fehlen J mycket högt: Ty föruthan det/ at det kunna wara i watnet sådane mineralier blandade/ som wij aldrig wete nampn på/ myckit mindre förstå/ hwad för natuur dhe hafwa (som här efteråt skal wijsas) och alt dherföre på intet Apothek

kunna

kunna finnas/ så är desuthan dheras proportion til hwar annan och til watnet sampt blandning sins emellan/ så okunnig och osäker för oß/ som det är at wetta huru det nedre i iordennes buuk tilstår/ dherifrån de komma och härflyta.

Misocren. Jag är uthi alt detta tilfredz/ men käre Hydrophile/ efter wij äre komne i deñe discursen/ wij sẽ mig då som Jlåfwade/ at detta Wijkz-bergz-brũswatn är et rät och fulkõmeligit Suur- och Helsowatn/ och genom hwad medel man sådant weta och erhålla kan.

Hydroph. Til at rätteligen kenna och wijsa hwad et rätt och fulkoñeligit Suurbrunswatn är/ och de rätta medel dhertil behöfwes och tiäna/ der hörer meer til än et paar skoor/ som man plägar säya. Och weet iag intet om någon det än fulkoñeligen giordt: Dhet hafwer fuller den högl: Herren D. Hiärne i sin siste tractat kallat lille wattuprofwaren/ fast bättre och tydeligare än någon för honom wid handen gifwit dhe känneteckn och proof/ medelst hwilka man sådant ehrnå kunde/ och förwäntar mã än fulkomligare af honom uthi sin uthlofwade större tractat/ dhen iag haft den åhran at reda see en god begynnelse af. Men som mehrbete H. D: Hiärne i förenembde lille wattuprofwarẽ

p. 41. säger sig willia hålla baak om berget med rätte profwen/ til des han får see/ hwad dhe som alt annat mycket bettre wetta/ willia i liuset gifwa: Så wil intet iag helre Milocrenes/ komma här fram med någon ny sielfklokheet/ utan will wara förnögd med det beröm och witnesbörd som samme Hr. D. Hiärne hafwer gifwit om denne Wijkzbergz Brunnen i sidstnemde tractat p. 89. hwarest han ordenteligen wijsar/ at dhen hafwer uti sig alle dhe egenskaper och proof/ som han tilförende p. 12. och följande/ af gode mineral- och Helßo-brunnar åskar och fordrar/ nembligen han hafwer.

1. Stoor mykenhet af Spiritueusiske dunster/ sõ han dem kallar/ hwilket så wäl kan ögonskenligen skönias af dheras huppande i glaset/ samt updrifwande i nåsan när en där på luchtar/ som af deras werckande/ i det watnet är tämmeligh Subtilt och genomträngeligit/ som han det l. c. säger/ och iag tilförende p. 16 och 18 : wijst hafwer.

2. Är wattnet qwickt/ friskt/ klart och reent/ som een christall af ett silfwerglänsande skeen/ som iag tillförende (p. 15) sagdt.

3. Fördärfwas intet watnet lätt i wältäpta flaskor/ utan kan stå ett helt åhr och längre med lika klaart och reent/ och när det då uplätes

gif

gifwer det ingen elak stanck och lucht ifrån sig.

4. Kunna der uti inga groder eller mattkar trifwas/ ia så at man inga sådane skal finna heela rånnilen utföre/ som dock tämmeligen lång år/ förän han sig uthi nestliggiande wijken af Målaren uthlater.

5. Tillåter intet Brunnen något oundwikeligit wildwatn: ty fast än några illwilliare (qvi nodum in Scirpo quærunt/ sökia orsak der ingē år) hafwa wellat der uthaf förachta Brunnen/ at der ligger et dijke icke långt ifrån honom/ så kunna de dock der med intet bestå/ medan samme dijke hele Sämmaren och dhen tijden som brunnen brukas/ år aldeles uthtorckat och förer icke en dråppa watn/ som dhe wål weta/ som sig af brunnen betient hafwa/ och desuthan håller Brunnen sit iembda och oförandeliga mått och lopp alt framgeent, det må regna eller intet/ hwilket intet skulle skee/ der något fremmāde watn der tillkomme.

6. Ådren år myckit diup och springer upp uthur sielfwa botn: hwilket wål kan sees deraf/ at förån wålborne Hr. Commis: Ehrenfelt/ låt gråfwa henne diupare/ gick hon wål 6. a 7. alnar högre ån hon nu går och ån kan man i dē ena ådren sticka neer en kiepp 24. eller mehre alnars långd/ för ån man råkar moot någon botn.

7. När watnet får stå wäl täpt/ kan det stå som sagt är/ heela åhret uthan at sättia något grummel til botn/ ia fast än det stode otäpt/ sätter det ändå intet annat än lijtet Subtil ochra wijd sijdan af glasbotn/ hwilket intet är til förundrandes när alle Spiritus äre bortflugne/ som samme ochra tilförende uti en iembd samanblãdning och rörelse höllo/ och luftẽ så medelst med sitt præcipiterande salt får intrengia sig i watnet och det præcipitera ty detta skeer och så i dè bäste och berömdaste mineralbruñar som dẽ store Engelske Philosophus Boyle uti sin lilla tractat om Suurbrunnar p. 71. det samẽ witnar om Spaawatnet/ at det efter ett långt stillastående satte til botn en tämmelig hoop af en jordisk materia/ hwilken war myckit lijk til en gålachtig ochra: dock sätter denne ofta nembde ochra i så lijten ymnoghet sig i Wijkzbergzwatnet/ at hon intet är wärd at i acht tagas.

8. Språnget kommer uhr skarpa backen som D. Hiärne säger; ty fast än det under watnet nu kennes något miuckt/ sedan som ådren blef inneståNgd af twer ne Eketunnor på hwar andre stående/ hwar igenom den Subtile ochra som watnet med sig förer upp utur jordẽ/ får tilfälle mehr och mer at sättia sig: så kã mã dock/ när man will stöta peer i sielfwa ådren/

finna

finna huru en hård botn ſtöter moot.

9. Watnet kan i en ganſka ſtoor myckenhet drickas förr än det beſwårar magan/ ſom ſomblige förledne Sommors/ kunde dricka til 2. a 3. Kannar/ utan at finna det ringaſte beſwär. Ock i fall en eller annan ſom kunde hafwa en ſwag och af ſeeg ſlem beſwärat maga/ eller wore owan/ ey ſkulle ſtraxt kuña dricka deraf ſå myckет/ ſå må han det tilſkrifwa ſin maga och icke watnet/ kunnandes man intet i ſådane fall uthaf en eller annan händelſe/ ſluta mot det ſom måſt och gemenligen ſkeer.

10. Saltſiön är intet närmare til watnet på den ene ſijdan än här wijd Stockholm/ wid paß 3 och ½ mijl/ och på then andra ſijdan moot Tellie mehr än tre fierdels mijl/ om ändå den ſmala canalen ſom är tämmelig lång och uhr ſaltſiön löper til Tellie på andre ſijdan/ i detta måhl är wård at betrachtas. Ty hwar och en ſom der waret/ ſkal ſielf wetta at betyga/ huru friſk ock Sund luft der är/ ſå at iag twiflar/ om den någonſtädes i Swerige ſkal bättre finnas.

11. Detta watnet är neder i Jordennes buuk beblädat med ſköne och härlige mineralier: ſom äre (om man i detta måhl ſkal uthlåta ſig ſå wijda at ſeya något wiſt) icke allenaſt Jern

(hwil

(hwilket D. Hiärne allenast nembner/ efter hã i det rummet/ intet så utförligē handlar om dēne Brunnens halt och jern-wictril/ utan och et Subtilt och genom trängeligit Swafwel/ som så wäl kännes altijd när en will lufta derpå/ som särdeles när en öser ut Brunnen/ då det kommer så starckt oosandes/ at en nästan behöfwer dra sig der från at hempta friskt luft och anda. Och wijser sig detta swafwel ey mindre af sin wårckan/ i det/ det bröstet hoos månge trångbröstade och andtäpte låttat/ som förfarenheten det uthwijsat; til at förtijga/ huru de badande same swafwel nogsampt funnet så wäl i luchten och ångan som i sielfwa werckan det haft/ at lena allehanda slagz wärcker/ williandes iag ey helre nembna den fete sötma som Sunrbrunswatnet ofta lembnar på tungan hoos dhe drickande, hwilken och af et leent och mildt Swafwel härrörer. Om intet här är en lijten portion af Allun uti/ stånde dem til at döma/ som smaka och ellies råsaka dhe gråachtige återlefwor af det afkokade och öfwer Destilerade watnet/ dem iag och til det gemene bestas nytta will bedia/ at om de hafwa några bettre proof til at wijsa Alluns närwarande i mineral-watné/ dhe då intet wille wara så mißgunstige moot det gemene besta/ at de dhem förtijga. At icke

ke detta watnet och så har uti sig Sal commune eller gement Salt/dock stundom mehr/stundom mindre/ wil iag intet neka/ efter man det iblād genom smaken kan aftaga; Hwarföre iag och det håller så mycket bettre och genom-trengeligare i somblige tilfällen och pasioner/ som till at drifwa urin/rensa niurarne och blåsan/ dryta sönderlånde och blåsesteen/ förhindra inwertes och utwårtes förrotnelse etc. Och haar iagh lust at see den/ som skal bewijsa mig/ at icke i alle watn/ dhe må wara söte/Suure-brun-eller kellewatn etc. är en deel af detta saltet/ fast än hoos somblige mehr somblige mindre; Som förnembde Boyle det wijser så wål om Spawatnet/ som Jsligton och Tunbridge watnet och flere sådane p. 80. & seqv.

12. Watnet håller inga odugelige och corrocivіske mineralier, som föruthan andre wanlige proof/ wål kan skönias af sielfwa försarenheten/ i det/ det nu några åhr bert åth/ är drucket/ utan at förorsaka dhen ringaste sådan wärckan/ som sådane mineralier plåga åstad komma.

13. Och som förfarenheeten af ett mineral watns gode eller onde werckande/ som på månge åthskillige kroppar och i hwariehanda siukdomar iembt continuerar, är ett ibland dhe

bäst

beste ock såkraste proof/ som man någonsin än har funnet och brukat til at göra sig förwißat om ett Helso-watns rätte hållande och dygder: Så har man i detta måhlet/ ey ringa proof och ehrfarenheet af dhe gode och lycklige curer som detta watnet giordt/ så wäl Anno 1683. då H: Doct. J. G. Tranæus sig der wijd låt bruka som Anno 1684 när Hr: D: Bromell patienterne dhersammastå des upwachtade/ och sistledne 1687. då en annan god wån hade den åhran at betiåna dhem/ som sig der til watnetz brukande infunno: Ty alle deße särskilte åhren äro genom Gudz wälsignelse/ många der förhulpne från allehanda swåra Passioner/ som til en deel Milocrenes, å annat ställe är wijst/ och skal kanske en annan gång mehre och tydeligare wijsas. Och har man så myckit större orsak at detta watnetz goda werckande beröma/ som det i Proportion flere i dheras kranckheter hulpet/ än mången annan högt utropat och af 1000tals personer besöckter Helsobrun/ emedā fast snarare och lättare 100 Patienter kunna hulpne blifwa/ dher som 1000 äre at wellia aff/ än der allenast 100 äre; ty här måste alla närwarande blifwa hulpne/ dher tijonde dhelen alenast.

14. Om det och skal gälla något til en godh

Hel-

Helsobruns proberande/ at han esomoftast/ utā någon uppenbar orsak sin smaak ombyter/ så må dhe witna/ som sig af denne Brunnen betient/ om icke han ock åthskillige gånger smaken förändrat/ warandes nu sötare/ nu saltare nu lenare nu skarpare etc. under stundom kennes och den fetman der hoos fines på tungā ymnogare/ under stundom mindre/ efwen som den ibland sig mehre wid glasen sätter/ iblandh mindre. Och förandrar han ey allenast smaken esomoftast uthan och luchtē och sielfwa wärckan/ som man det förledne Sommare fann/ at samme person drickandes samme myckenheet aff watnet/ lijkawijst ene dagen mehre laxerades än denandre/ utan at man kunde någon annan orsak finna/ som til denne förandring skulle wara uphofwet.

15. Hwart ut Källådrana i sitt uplöpande syfta/ kan man intet så egenteligen sluta/ efter dhe i en rund form löpa ånda upåth/ och således til alla 4. werldennes/ så kallade/ åndar weta. Från bergfotens lutande/ som Kellan löper uhr/ kan man intet/ som mig oförgripeligen tyckes/ i detta måhlet döma til Kellans språng/ efter man intet weet om hon en gång kommer undan Berget/ och icke snarare ånda upp uthur jordennes diup; och i fall hon uthur

berget

berget skulle hafwa sitt ursprung (som iagh wäl troor at denne Wijkzbergzkella lårer uthur det nästliggiande bärg härflyta) kan man än då intet säkert sluta/ om dhe dunster hwar af källan hoopsamblas/ anten på öster/ wester/ norre eller södre sijdan til en åder och ström ihoop komma.

16. At denne Kella iemwäl i hetesta Sommaren sit iembda läpp håller/ och icke förminskas/ och der med ett teckn til sin underjordiska diupa härkomst gifwer/ lära dhe wäl kunna betyga/ som af henne sig betiänt/ wijd hwilkas witnesbördh iagh det och will låta beroo.

17. Uthur sielfwe högden af det der bredewijd liggiande berget/ utlöpa füller intet kelleådrana/ men rätt der som Berg-foten slutes; skeendes i detta måhlet af Naturen/ det som wij af den sammas underwijsande efterhärma i det wij intet/ när wij någon ting willia Destilera/ låta giöra pipen eller utlåpet öfwerst på Alembiken eller hatten/ utan nedre wijd deß slutande/ på det at dhe af Elden updrefne dunster och sedan af Alembikens köld och mootstånd til wattudroppar samblade (som då så medelst större och tyngre blefne/ löpa utföre åth) måge kunna så mycket beqwämare af oß i form af flytande

kande watn utföras. Efwen så skeer i detta mähl som sagt är/ i Naturens destilerande/ i dhet dhe dunster/ som nedre-jordenes warm har til öfwersta bergetz kull/ såsom til en alembic updrefwet/ dersammastedes af öfwer-iordenes kiöld och mootstånd til wattudroppar förwände/ gifwa sig inn uti berget så smånigom till Bergfoten/ hwarest dhe beqwemligast utlöpa.

Ock deße äre dhe proof och kennetecktn/ *Misocrenes*/ som D. Hiärne i förberörde tractat af en rått och fulkommen Helßobrun fordrar; hwilka i seen hurn dhe allesammans öfwerens stemma med denne wår Wijkzbergiske Helßooch Suurbrun; Så at I förmodeligen här igenom lären wara öfwertygat/ och förnögd i det som I af mig fordraden/ nembligen at wijsa det han en fulkommen och rått Hälsobrun är.

Misocren. Jag må bekänna at iagh är så temmeligen tilfredz stälter; men hörer min gode *Hydrophile*/ man har ju och månge andre maner at probera Suurbrunnar med/ som med sachta eld koka af watnet/eller destillera det/ eller præcipitera/byta om färgen ided med galläple/ violen Syrup/smelt arsenicum eller Sublimat och mehre sådant ? man plägar iu och wäga det/

 besee

besee dhet med microscopier/ och hwad mehre maner/ som iag nu intet så grant kommer ihogh. Särdeles äre många/ som berömma mycket det maneret/ at genom præcipitation som dhe kalla/ut forska ett mineral-watns hållande/som och genom åthskillige färgors förandringar/ förorsakade i det samme af hwariehanda sakers inkastande.

Hydroph.. Anlangande alle deße profwen/ J nu nembde och flere andre onembde/ Så wil iag nu intet der med förnöta min korta tijdh/ utan wijsa Ehr til dhen ofta nembde D. Hiärnes siste tractat/ hwarest J p. 31. & seqvo. skolen finna dheras owißheet och falskheet rätteligen antatomicerade och förkastade. Docklijkwel) medan J och andre flere/ särdeles estim göra af det profwet som man Præcipitation kallar(hwart hån och thet andre af färgornas om skiftelse tagne proof kan föhras och lämpas) måsten J så wäl som de hälla mig til goda/ om iag med några ord låter see hwad swårigheeter mig afhålla/ med mindre iag någon större troo och säkrare förtröstan kan sättia til deta proof än dhe andra: dock med det förordet/ at der J eller någon annan kan mitt twifwelsmåhl medh starckare och säkrare skääl öfwertyga och förtaga/ då skal iag gerna dhet lemna/ och hans mening antaga.

Præ

Præcipitation kallas/ som J wäl weten/ Misocrenes, när man uthur en flytande ting/ som gemeent eller destilleradt watn/ brenwijn/ wijn/ destilerat vini &c. medelst något annat tillagt ting utdrifwer sådane saker/ som samme watn uthi sig håller och förbärgar/ som när man til Exempel/ utur skedwatn som har dissolveradt och supet i sig silfwer/ drifwer ut samme silfwer til botten/ i det man höser til skedewatnet någre dräppar af wijnstensolia/ eller legger der i sielfwe wijnstenssaltet; Hwilket fuller är det gemeneste och gängbaraste maneret af Præcipiterande. Desutan kallas fuller och precipitation/ när en af menstruo (hwad det är behöfwer iag intet för Ehr uttyda Misocrene) insupen och disolverat ting/ af det samma utdrifwes och frånskillies/ fast det intet faller till botn/ utan stundom drifwes up åt/ somnär en til Campher uti starck Spir. vin. Solveradt slår reent watn/ stundom och hålles mit uti eller moot botn af menstruo/ som ofta är tilseendes/ när man wil göra magisteria som dhe kalla/ som och/ när man till Sublimat uti rent watn disolverat slår wijnstens salt i watn smelt &c. Och gå somblige så widt der med/ at the och kalla præcipitation/ när bahra fårgen förandras i en ting/ fast man intet seer

 något

något flyta anten åfwan på/ eller simma mitt uti/ eller falla til botn/ såsom när en til exempel/ til watn/ hwar uthi vitriol: martis är smelt/ slår litet galäple solution. Ja det äre wäl dhe som kalla præcipitation/ när en tingh utaf sig sielf/ utan någon särdeles tillägning sätter sig til botn/ som wijnsten uti wijnfaten. Hwilke alle maner at tala iag nu ey wil bestrida/ utan allenast det säger iag Misocrenes, at J må förstå præcipitation på hwilket dhera sättet J will/ så lären J ändå derigenom ingalunda säkert blifwa förwißad/ hwad et mineralwatns rätta och egenteliga hållande är: Ty willen J taga et proof af det siste maneret af præcipitation och sluta något af det som sig i watnet sätter/ när det för sig sielft får stilla stå/ så kan J fuller döma/ at deruthinnan är intet annat/ än dhe fixe delar/ så kallade/ af det som är i watnet/ nembl: mästedhels jord eller ochra lijtet salt/ och kanske lijtet af det grofwaste swaflet: Nu har iag wijst Ehr tilförende/ at deße dhelar äre dhe/ som minst meddhela til et Helsowatns goda wärckande; hwarföre medan dhe andre subtileste och fijnaste mineral watneß dhelar af hwilka/ största werckan härrörer/ nembligen Spiritus; flychtige saltet och subtilaste Swaflet äre i detta måhlet och proberande

rande bortflugne/ huru wil en då deraf sluta något wist om watnetz hållande ? Willen I åter igen/Misocrenes, gå til det andra præcipitations slaget/ som genom färgornes omskiftelse skeer/utan at något särdeles sig åfwan/ mitt uti eller nedā i watnet sätter/så må iag fuller bekāña det/ at mā der utaf kan gißa något/sō tiänligit kunde wahra/ men intet wist sluta.

I weten wäl det/ min gode Misocrenes / hurusom färgorne utom dhen käntzlen som der af i wårt sinne förorsakas/ och wårt der på fölliande omdöme/ uti dhe kroppar som wij färgade och colorerade kalla / intet annat äre/ än en särdeles och wiß disposition och situation af dhe minste samme kroppars dhelar sins emillan/ serdeles dhem som dheras säte uti ytterste breddarne och kanten af samme ting hafwa intaget/ af hwilken situation och disposition liusetz strålar på hwariehanda sätt och åtskillige maneer anten tilbaka drefne/ eller qwar hälne eller af skugga bemengde/ förorsaka medelst wåre ögon ock der til hörande instrumenter / i wår siälen sådan kensel och omdöme/som wij finne/ då wij hwariehanda färgor kenne och åthskillie. Nu weet man fuller/ *Misocrenes*/ huru föränderlig och myckit lätt ombytelig förnemde situation och

Situation och der af här rörande liusetz strålars disposition är/ särdeles i flytande ting/ ia såat samme ting/ allenast af ett lijtet uthwårtes skakande/ kan i et moment anklåda en annan färga, som til at framföra et gement exempel; tager Milocrenes/ reent watn och skakan det i ett glaas/ så länge det åfwan på får några bublor och blå sor/ sij åt om icke samme blåsor/ som tilförende tillika med watnet wore durchsichtige och utan färga/ nu blifwa heel wijte: men kåre/ må dhe derföre hafwa i sig någon annan kraft än dhe tilförende hade för än dhe til sådane bublor skakades? eller om dhe hade/ hwart tager den wägen/ sedan dhe til watn åter igen förbytas genom stillaståeude? Ja/ som man will see på et klaart och stillastående siöwatn då Solen klart skijn/ skal man see huru allenast en lijten wäderpust/ här och där rörandes watnet des färga på mångahanda sätt förandrar/ efwen som samme wäder blåsande på gräset om sommaren eller på sädesbrodden/ des färga mångaledes omskifter; men må iagh derföre skall kunna seya at watnet/ gräset/ eller brådden då war af annan natur när wädret blåste der öfwer än det wore anten förr eller sedan? Kan nu bara en utwertes rörelse (som dock strax återwänder) så förandra färgorne i en ting/ uthan

at

at man der af kan sluta någon ombytelse i sielfwa naturen och wåsendet af samme ting/ huru myckit mehre/ Misocrenes/ skal det kun i ombyta färgen i reent och klart Suurbruns-watn som iag dit inhåfwer/ som victriol/ galläple/ sirup. violar &c. och der får öfwa en långwarande werckan på samme watn/ utan til at gifwa mig en wiß försäkring om same watns natuur och egenskaper? Ty i sådant fall måste iu anten dhe förre naturlige egenskaper af watnet ombytas af dhe inkastade saker/ eller och blifwa som dhe förr wore/ oförandrade. Skeer det förre så är watnet nu ey mehr ett simpelt Suurbruns-watn/ utan en tridie ting blandat af watnet och det inkastade/ och gifwer migh så den der af flytande färgen/ mehr ett kenneteckn af en fremmande ting/ än et rätt Suurbruns watn: Skeer det senare/ at watnet nemligen i des kraft och natur blifwer oförandrat/ hwad wijsar mig då denne beblandningen? en förandrat färg i samme natur/ som ÆSOPi kråkas fiädrar wiste Påfogle- och andre fiädrar/ under samme kråke-natur. Och wete wäl wij det Misocrenes som läkiarekonsten föröfwa/ huru osäkert och fåfängt det är/ at uthaf uth wärtes anseende och färga sluta något til et medicaments wärckande och egenskaper: Ty fast än Nägli-
 kor

lickor/ peppar och mere sådane swarte ting äre af hetzig natur/ i anseende til detwärckande dhe i wår Kropp giöra/ så är derföre intet kååll/ switskon/ Tamarinder ꝛc. af samma hetzige natur och kraft/ fast än dhe med samme färg äre ikläddde/ utan fast snarare äre månge wite ting som i wår Kropp en hetzighet upweckia/ som sal-ammoniac; och alle salia volatilia kallade; dock detta är intet wärdt at widare fulföllia/ efter det är meer än gemeent och kunnogt. Allenast til at fortsättia wår discours om färgornas owißheet i wattuprofwande; om deße färgors ombytande kan wijsa migh victrils/ saltz/ saltpetters ꝛc. närwarande i mineral watnet (som man menar dhe skola giöra) så frågar iag än wijdare/ om dhe sådane mineralier wijsa i deras flychtige och spirituösiske tilstånd och wäsende eller i deras fixe och grofwe natur och warelse? Sägen I det senare/ så har iag redāwist (p 18.) at sådane grofwe oc fixe mineralier i litē consideration kōma/ och wijsa Ehr så Edra färgningar/ det som intet tiänar: Säger man det förre/ så swarar iag anten flyga då deße flychtige dhelar i wedret från watnet/ och kunna så ingen ferga gifwa det samme/ eller blifwa dhe af det tillagde färgande tinget fäste och figerade/ wärandes så medelst tilhopa med det til et tridie ting/ som tilförende intet war i watnet utan gör nu et com-

poneradt fremmande watn/ för det simple Helsowatn man wille utfärska. Och kunde iag Misocrenes/ än wijsa Ehr månge skiäl at bewijsa detta mitt twifwelsmål om Suurbruns watns färgande; men som iag måste ihugkomma tijden/ som sig nu til afton skyndar/ så wil iag denne discoursen helre spara til en annan gång/ då iag/ om så skulle behaga/ wil ögonskenligen wijsa/ det iag alle dhe färgningar som i detta måhl pläga framföras mehra til at måtta ögonen/ än förnöya et philosophiskt siñe/ wil nestan göra med gement Siö-eller Kellewatn/ uthan någon stoor åthskilnad; någon stoor säger iag/ ty fast der kan wara en lijten åthskilnadt i graden/ så at det ena blir litet rödare/ grönare/ swartare etc. än det andra/ så weet man fuller det/ at gradus non faciunt res Specie diversas, warandes en lijtē David så wål en Meñiska som en stoor Goliath/ och i föllie deraf/ ett windre rödt/ swart etc. watn såwål watn(och kanske mineral watn med)som det andre.

Misocren: Jag hör något Hydrophile/ men skulle lijkwål det egenteligen och rättast sagde præcipiterandet/ intet kunna meddhela mig någon wijsheet angående Suurbrunnars utfärskande?

Hydroph. Ja/ om iag skal reent ut be-

kenna min mening Misocrenes, så tilstår iagh fuller det at detta är ett medel/ hwar af månge förmena sig kunna wißare Suurbrunsprof hempta än något annat/ som det och i sig intet är at förkasta/ men är dock månge swårigheter undergifwet) så at det hörer en god philosophisk wettenskap och månge wälgrundade Experimenter til/ förrån man sig i detta målet kā til något rätt gißāde fast mindre wist slutāde utlåta ty här falla så månge wilkor och omståndigheter före at betrachta och i acht taga/ så at en lätteligen kan brenna sig af den ena elden/ i det mā den andre wil undfly; warandes det mycket swårdt/ at tilskrifwa en orsak den wärckan som af månge orsaker tilsammans wärckande härrörer. Man måste här först och främbst tänkia/ at sielfwe mineral-watnet/ som skal så medelst proberas/ icke är et Simpelt ting/ utan sammanblandat af månge åthskillige tingh och dhelar/ hwilka ofta töra wara oß til sin natur och werckan så okunnige/ at och den båste naturens utfårskare/ icke en gång skal weta nemna dem/ mindre weta hwad dhe äre och förmå/ som iagh tilförende redan sagdt hafwer. Huru wil endā weta/ Misocrenes/ hwad för et præcipitans en skal bruka at præcipitera sådant/ som han ey kenner? och i fall han af en
hän-

håndelse tillika med andre mineralier det råkar præcipitera, huru will han det från dhe andre skillia? huru wil han des ymnogheet/ proportion meot dhe andre och egentelige natur för sig sielf determinera? Desuthan skeer præcipitation mehr ån ofta dårföre/ at præcipitans skiuter sig ihoop med præcipitato til et tridie ting/och gör det swårare ån det af menstruo kã hållas uppe i desporis/som ögonskenligẽ sees deruthaf/ at offta det som præcipiteras år mycket swårare til wichten/ ån[illegible] det som i menstruo lades at solveras/ som til exempel skeer i beredandet af det som Chymici kalla aurum Fulminans ty når man i aqva Regia solverar ett qwint: gull/får man sedan når man det med wijnstens ollia har præcipiteradt mer ån ett och et tridiedels qwint: præcipitati igen/ föruthan det at det ånda ofta lemnas några små dhelar af gullet qwar i Aqva regia som sedan småningom såttia sig. Ån meer: det hånder och så ofta at många lijkförmige dhelar af menstruo såttia sig ihoop med det som Solveradt år/ och præcipiteras som i beredelsen af Luna cornea som chymici kalla/ hwarest man ögonskenligen kan see hurusom salten af Skedwatnet hafwa så inblandat sig med sielfwa silfret/ at fast ån mon dem med reent Kellewatn ofta wil af

twetta.

twetta och edulcorera så hafwa lijkwål dhe med silfret sammanwuxne salten/ så förändrat des natur/ at når man det åter igen sachta smelter/ år det mehr lijkt et horn(hwadan det och nampnet hafwer) ån silfwer. Och år det ey wårdt Misocrenes/ at iag hår månge Exempel framdrager/ til at bewijsa huru anten sielfwe præcipitans eller menstruum ofta sammanwexa med præcipitato til et compositum efter man det med sielfwa ögonen esomoftast kan begrijpa: som til Exempel, wil en til skied watn/ hwar uti qwicksilfwer år solveradt/ slå sallaka/ eller spir. sal. commun. eller Ammon: skal hã få ett heel witt præcipitat, men will han til sãme slå Ol. Tart. per deliqu. skal han få et gålachtigt: hwar af ofelbart kan slutas/ at om icke något af endhera præcipitante eller menstruo hade fåst sig ihoop med præcipitato, skulle det i begge måhlen waret af en art och fårga. Nu aldt derföre medan man seer at så ofta/ ia måstedeles/ i præcipiterande tilsåttes något til det som præcipiteras, huru wil man iust inbilla sig/ at sådant icke skal skee i Suurbrunnars proberande genom præcipitation? Så at man i det må̃let får præcipitatum hoopwext anten af præcipitante eller menstruo och watnets mi-

mineralier/ eller och af bägge/ eller alle tree: hwilket då tör wara af en heel contrair natur moot sielfwe mineralierne då dhe allena hwar för sig i watnet swumme: Ty at ofta dhe tingh som blädas/ få en heel an natuur och operation sedan dhe äre ett compositum wordne, än dhe hade/ då dhe hwartera simple och för sigh wore/ är klarare än det behöfwes wijsas; Som man at framdraga et Exempel allenast/ af wijnstens-Salt och Swafwel hwilke ingendera för sig purgera/ weet giöra et Sal enixum/ som dhe kalla/eller ett tridie Salt/ som märckeligen Purgerar. Ja min gode Misocrenes/ man weet och deßuthan/at så länge Spiritus äre qwar uti et flytande ting/ så skal af samme ting intet gärna något præcipiteras i fall det är aff dhen sine minste dheras stoorlek och Figur/som kan swara moot den uppehållande kraften som är i menstruo; ty som Spiritus (som man dhe minste och rörigaste dhelar af en flytande ting kallar) äre af den natur/ at the immerfort fälas af och ann/ hijt och dijt i samme flytande ting/ så tillåta dhe ey hellre/ at det som i poris der af hänger och uppehålles/ får sättia sig ihoop och samblas til något wist säte anten upföre eller nederät/ utan föra det omkringh med sig upp och nedföre/ til söder och närr etc. Som man dageligen kan see uti egen urin s. h.

at så länge & Spiritus äre der qwaar/ så præcipiteras intet til botn/ men straxt dhe äre borta/ såtter sig et grummel eller Sedimentum så kal lat: Afwen så skeer det i Suurbrunswatnen mestadeles/ at så länge Spiritus minerales äre qwaar/ sätter sig ingen ochra eller annat Sediment til botn/ men straxt som dhe äre bortflugne/ plågar sådant mestedels præcipitera sig. Nu/ medan så är Misocrenes måste nödwendigt skee/ om iag genom något tillagt præcipitans wil probera Suurbrunswatnen/ dher någon *præcipitation* skal följa/ at Spiritus minerales af samme watn anten reda äre bortflugne/ eller och blifwa af præcipitante figerade och orörlige giorde; skeer det förre/ så är anima acidularum dhet är förnembste dhelen/ hwar i watnetz bäste werckan består (som ofta redan sagt är) borta/ och så medelst ett sådant proberande föga nyttigt; skeer det senare/ så hafwen J af Finis spiritus och præcipitante/ det är af dhe orörige giorde *Spiritus* och det tillagde tinget/ et beblandat ting/ som J ey wetten hwad det är/och myckit mindre hwad det kan wijsa til watnetz proberande. Och kunde iag wäl Misocrenes/ ännu förebringa månge swårigheter/ som mig afhålla/ med mindre iag kan så stoor troo stella til detta Suur-

brun-

brunnars proberande genom præcipitation/ som månge det willia hafwa/ om icke tijden förhindrade migh at här uthi wara wijdlöftigare.

Misocrenes/ Ja iag wå bekenna/ at då en haar något för sig/ går tijden snarare än en troor/ dock slåpper iag Ehr intet/ min gode *Hydrophile*/ förän J ännu utaf en och annan swårigheet utreden mig: Särdeles låter min böön det winna af eder/ at J sägen mig Ehr tancka derom/ huruledes Kellewatnet/ då det ännu under jorden är/ kan beblandas med sådane mineralier som deruthi finnas/ och hwadan det egenteligen härrörer/ at samma nu nemde mineralier kunna så hårdt och iemt förenas med watnet; at dhe sedan ey lätteligen dherifrån skillias/ när J mig det tillwällies giordt/ skal iag ey mehre beswära Ehr medh mine ledsamme frågor.

Hydroph. Ney men Misocrenes/ Edre frågor äre både wichtige och mig myckit kärkomne/ men denne J nu förestellen/ är af sådan swårheet/ at iag deruthi ey töör uthlåta mig/ fruchtandes at mig ey bettre lycka der uthinnan warder wederfarandes än androm/ som til eget mißnöye och förtreet i samme saak sig uthlätit hafwa. J mästen wetta/ at wij

nu

nu åre å den ort/ hwarest man intet så fåår bruka sin frijheet som sig borde/ at såya sin mening utan åtal, J måsten och tänckia at detta år en så intricat sak / at man wål måste betånckia sig/ förån man något der i sluter/ sårdeles i denne bygd/ hwarest ingom gådt synes mehr ån det han sielf har upspunnet

Milocren. Nå/ nå min redelige Hydrophile/låter alt sådant wåjende fahra/ bruken Ehr frijheet/ wij åre allena: Hörer min begåran/och iag skal weta med all tacksamheet sådant bemöta.

Hydroph. Til at fulgiöra Ehr enståndige begiåran Misocrenes, måste iag/ fast ån ogerna något lijtet utlåta mig. Och skal iagh nu intet bestrijda dhe månge och åtskillige meningar/ som af hwar och en i detta måhl åre framförde/ ey hellre skal iagh seya at min år den båste och sannaste/ utan den som migh hår til synts wara saningen lijkmåchtigast. Hwarföre Miocrenes må J wål weta/ som iag weet at Eder reda bekant år/ at nedre i Jorden/. den wij nu bebygge och boo uppå/ uthi des innerste diup och inelfwor år en stadig warande och iembt-brennande Eld/ det ey allenast månge höglårde Philosophi med oöfwerwinnerlige skiål långt för detta bewist; utan dagelige

för

förfarenheten så wäl genom dhe Eldsputande bergen Ætna, Vesuvius, Hecla, som genom dhe åtskillige Jordbäfningar/ brennande kååls grufwor i Eng- och Skåttland/ sambt warme baad här och der nogsambt utwisar: Fast än wij ey för denne gång willia bekymbra oß/ om samme rätt nu nembde under-Jordiske Eldh der af härrört/ at Jorden tilförende waret en Stierna eller planet som ♃/ ♂/ ♄/ etc. nu äre och sedan medh denne skårpan som wij nu Jord kalla/ skulle wara öfwerhölgd/ som månge (kanske ey så illa) förmena/ warandes dhet oß nog/ at han der är/ fast wij ey så egenteligen wette huru han dit kommit. Denne samme Elden är Misocrenes, som icke allenast en otalig ymnoghet af wäte dunster hijt upföre drifwer/ som sedan til watn och kellor sig wända och sambla/ utan och af dhe månge oräknelige ting/ som iorden uti sig begriper/ ihopkokar och utarbetar dhe mänge slagh aff metaller/ som wij anten reda uthi jorden funnit/ eller och kunna för oß ännu wara fördolde lemnade til wåre efterkommandes upfiñande. Och i det denne underiordiske elden alt iembt så spelar på dhe nästomlägne dhelar af den förr omtalde jordiske skårpan/ så är wäl klart/ at han dem så genom sitt stadigwarande

genomspelande luttrar och renßar/ at dhe wäl äre så pure/ fijne och solide som det besta gull wij här och där uppe i Jorden finne/ så at/ om man så wiet in uti jodeñes gömor kunde komma/ skulle man wäl der kunna skära Gull med tällknifwar/ som man plägar såya. Ja då denne Eld så genomtränger och ihopkokar dhe innerste och nästlägne metalliske kroppar/ kan ey annars wara/ än at han af dhem/dhet som minst och lättast är/ och ey kan så stå emoth des action och macht/ drifwer upp i jorden under hwariehanda stoorleek figur och skapnad/ åfwen på det sättet som Chymici då dhe destilera dheras Spiritus, watn/ ollior etc. finna at dheras eld ey allenast drifwer wätachtige osynlige dunster upp til Alembiken eller hielmen/ utan och andre ting/ som wäte och flytande intet äre/ som salt/ swafwel och andra sådane saker. Och är man wan at samme/ af underjordiske elden updrefne saker mineralier kalla/ til åtskildnadt af metallerne) som åfwen så wäl som dhe förrige af jorden upgräfwas/ men hafwa den åtskildnaden från dem/ at deße låta sig smelta i elden och med hammare uthslå/ det dhe andre allenast det förre eller och intet dera tillåta. Deße nu omtalte mineralier medan dhe så af och ann i underjorden drifwas/

komma de icke allenast at stöta sins emillan ihop på mångehanda maner ock händelser utan hef- tas månge gångor inne af hwariehanda wet- skor och safter/ så at man dem derföre sållan/ ja nästan aldrig Simple och af enahanda delar bestående finner/ utan af flere slag samman- blandade; ty wil man salt/ saltpetter/ swafwel Allun ꝛc. genom Chymist konst åthskillia, skall man wål finna at hwartera af dhem år sammansat af flere olike och åthskilde dhelar. Men då deße oftanembde mineralier, nedre i jorden råka ihop med en hop wåta dunster festa dhe sigh ihop medh dem / och insupas så i dheras poris/ at dhe ey lätteligen mehre skil- lias der ifrån; Ty medan deße wåta dunster sedan måste ännu fålas genom månge wincklar och under-jordiska wråår/ för än dhe hijt upp til wår öfre jordeskårpa komma/ kan intet annars wara/ än at dhe mångastädes anstöta och koma i klemm/ då i medler tijd/ dhe der i swimman- de mineralier, om dhe skola kunna föllia sin wåte anförare med/ måste dhe gå sönder i mån- ge fast mindre delar ännu / til at kun- na beqwäma sigh/ efter dhe myckit tränga poros och håål dhe måste genomfara/ hwar af skeer/ at dhe ännu så myckit hårdare förenas medh dhe wattudunster dhe medhföllia/

immengiãdes sig så hårdt i deras inerste oc iñerste poris at dhe/ som sagt är/ sedan kunna oföranderligen föllia dem upföre/ alt til des dhe i kellor utbrista. Men sedã dhe komne äre utur det trånge och allestådes upfylte underiordiske fängelset/ och få litet friare luft i wädret/ flyga fuller de flychtigaste/ som man Spiritus kallar/ snart bort/ dherföre at luften intet står dheras bortflygande så hårt emot/ som det i jorden skedde/ men dhe andre mehre fixe och stadigare blifwa i watnet qwar/ ehuru dem drickandom ey aldeles så nyttige som dhe förre flychtige.

Misocrenes. Än et skal iag fråga/ min uprichtige Hydrophile / för än wij skillias åth. Skulle mã intet in om wårt K: Fäderneslandz gräntzor och så kunna upfinna några warme Bad/ åfwen så wäl som man genom Gudz nåd påfunnet sådane härlige Suurbrunnar? Eller i fall sådant omöyeligit wore/ skulle man intet genom konst kunna uprätta några warme Badh/ som dhe naturlige i Kraft och wärckande kunde lijkmätige wara?

Hydroph. Jagh seer inge skääl wichtige nog til at afhålla migh derifrån/ at iag icke skulle troo/ det wårt K: Fädernesland/ åfwen så wäl som andre fremmande skulle kuña

hafwa

hafwa den förmån af warme Bad/ fast än man här til dagz ey hafwer dem så kunnat påfinna: Ty det töör hända at sådane warme Kellor upspringa dher/ som dhe af kalt Siöåå- eller annat watn så förhölliag/ at man ey får tilfälle at upleta dhem/ eller och så förkylas och utblandas/ at man dheras warma ey kan kenna. Hwar til iag tyckes kunna hafwa så mycket större gißning/ som iag weet mig på ett stelle/ då iagh en ung Pilt war/ hafwa wadat med andre gåßar uti een Siöö/ hwarest iag af een hendelse steeg ned i ett håål/ hwaruti wattnet war mycket warmare än det ungefähr 1 qwarter derifrån war/ hwilket iag då fuller med dhe flere kände/ men wiste intet då der af göra migh sådan gißning/ som iag nu efteråt har giordt: Deßutan mins iagh mig då hafwa der merckt på wattnet flyta een blå- och gåålachtig fet hinna/ som alt mehre och starckare kom upp/ när iag medh foten neer i holet spiärnade/ hwilket mig med dhe andre så skrämde/ at wij begofwe oß dher ifrån/ förmenandes å dhet stellet något ont wara/ hwarest kanske naturen en stoor och Kostbahr Medicin har förwarat. Dock skal iagh ey widare fullfölia deñe gißning nu Milocrenes/ för än iag kanske/ der

GUdh helßan och Lifwet sparar / får wi bäre och medh större omsårg och achtsamhet efftersårska dhen samme / då iagh ey skal underlåta at gifwa Ehr närmare underrättelse dher om.

Och skulle man wäl i medler tijd / kunna Substituera sådane warme Bad medh konst giorde / som ey allenast mångom siukom skulle hielpelige och nyttige wara / uthan och dhe naturlige ey mycket eftergifwa ; ia iagh töör seya / sådane / som i många passioner medh större säkerhet och gangn / än dhe kunde brukas ; i det man dem då kunde så stella och proportionera, som hwar och een siukdom / person / natur / och andre omstendigheter det kunde fordra. Men som til sådant torde kanske behöfwas någon omkåstnadt / hafwädes iag til mine Studiers och resors fortsättiande måst anwända dhe ringe medel iag kunnat hafwa / så at iagh medh egen omkåstnadt ey så kan wärckställa sådant som sigh borde: Ty wore at önska / ded någon af dhem / som GUdh med medel wälsignadt / wille der til så mycket mehre behielpelige wara / som det näst den högstes åhra dhem sielfwom til ewigwarande åminnelse och beröm / sambt mångom dheras nödlidande nesta til fromma och gangn lända kunde. Mi-

Misocren. Nå min gode Hydrophile, dhet är mig okärdt/ at mörckret oß så hastigt öfwerijlar/ at iag icke skulle få frambr inga een och annan fråga ännu/ at höra derutinnan Ehr mening: Dock har iagh orsak at tacka honom/ som ey tröttatz spendera så mycket tijdh på migh och mine ledsamme frågor; önskar at finna någon god lägenhet at kuña wijsa min Redebogenhet til hans tiänst igen. Himmelen tör wäl göra mig så lyckelig/ at få en annan gång om deße och andre saker mehre med min Herre tala. I medler tijd önskar iagh honom en god natt medh många der på följande!

Hydroph. Jag här ey mindre orsak at tacka honom/ som ey har ledz wijd at höra på mine Discourser/ hwilke iagh til föllie af hans begäran här frambracht. Mercker iagh at min högtährade Herre och andre/ som han händer mitt taal och meningar förebringa/ dher til kunna hafwa något behag/ skal iagh migh ey undandraga/ at wijd förste gifwne tilfelle och möte/ gifwa honom alt möyeligit nöye/ i dhe twifwelsmål/ han om deße och andre dylike saker ännu kan hafwa ut förebringa. I medler tijd lefwer wäl Misocrenes/ och tyden ey illa ut ded/ som i en god mening kan sagt wara.

Öfwer Helsebrunnarne wid Wikzberg.

DE floder finnas wäl/ som föra gylne böllier/
Hwars grund ok rika brädd det röda gullet
 höllier/
Det wilda Haf är och besatt med ädla Stenar/
Som glimma där i skal och springa ut i Grenar/
I sådan ymnighet/ at sielfwa Solen blänker/
När hon wid dagens slut sig ner i wågen sänker;
Men Achelous må wäl läta Gullet flyta/
Och rijka Thetis af des rijkedomar skryta/
Så kan det klara Gull i Pärle-rijke Älfwer/
Ja alt det nyckna wätt/ som wida Hafwet wälfwer/
Dock ey förliknas wid den Hälsesamma wäska/
Som mände mångens mun och siuka tunga läska/
Ty där är rijkdom nog/ men här den ädla hälsa/
Här är den liufwa Must/ som kan i nöden frälsa
Här är den söta Saft/ de sälla Jordens Brunnar/
Hwaraf wij dricka må med Lust och glada munnar;
Den rena sundhetz Flod/ det klara hälse-Watten
Är myckit mera skärt än Cynthia om natten/
Det smakar mere liuft än Miöd som styrker modet/
Ja mera angenämt än friska Drufwe-blodet
Det faller makligt fram och uti Glaset häppar/
I klara Pärlor och i Silfwerblanka Dråppar;
Det kan den sega slem ur Lijf och Blodet sköllia/
Det geer de Lemmar Lijf/ som synas Döden döllia:

Det

Det skårar wårt Förstånd från Krops-orenligheter/
Och stillier Sinnet wid inbillade förtreter/
Det waskar hiärtat rent/ det hiärnan så wål twåttar/
Så at Förnuftet rätt sitt Ämbete förrättar.
Går ned af Pindi Klint i lårda Sång-guddinner /
At skåda denne Brunn som från Fru Vesta riñer/
Går hijt och sätter Er i Blomsterfulla Ängar/
Och slår med konstig Hād på Edre liufwa strängar
Den nya Helicon skal då sin qwickheet finna/
Och med ett stadigt Fall i Hälsefloder rinna/
Han skal af Edert Klang sig mer än wanligt hasta/
Och med ett sackta sus i blanka Böllier kasta;
De wåna Nympher/ som där bo i nästa Lunnar/
De skola swara Er med Himmels söta Munnar;
Hwar Fogel på sin Qwist skal med sin skåra tunga/
Ochmed sitt wälla nåf de liufste Stämmor siunga;
Så at af sådan Frögd hwart Löf i Glädie rustar
Och Diuren hålla Dans i Skogen ibland Buskar
Då skal en halter man med wiga Fötter springa
Ok den som Tunglynt är sig lått i leken swinga/
En Krympling skal ey mer deß sena Kryckor ansa/
Han skal med färdig Fot så snält som andra dansa/
En trumpen skal här le/ en dum och mål lös tralla/
Den som har falland' Sot uphielpa dem som fälla/
En Döfwer skal med Lust på denna glädien höra/
En blind skal dansa främst och hela leken föra
Då skal af hwarie Mun/ som förr ey kunde röras/
En sådan Glädie-sång ock trogen önskan höras

Du silfwerblancka Must / du spegel=klara Wäska
Du rena Jordens Miölck / du aldra liufste Läska /
Du Lifwelige Saft / du Hälserijke Källa /
Låt utan uppehåld din Sundheetz Flod upwälla!
Och du all godheetz Brunn / du klara nåde Källa /
Som gör oß i wår Nöd och stora armod fålla /
Låt oß med ödmiukt tack din milda Nåd besinna /
Och i din Nådewärck din Nådes storlek finna /
Gif at wij renligt må bå Kropp och Siälen twätta /
Och oß med jordens must / ok Himlēs nectar mätta;
Och när ey finnes hielp i jordiskt Hälse=watten /
När Lijfwetz kårta dag förwäns i långa natten /
Enär wår Ögnelock i sista sömnen blunnar /
Lått oß då dricka ur de liufwa Lifsens brunnar!

Til den Höglärde Her Doctorn
Samuel Skragge.

När J en Hälsebrunn oß sinrikt föreställa /
Då wisen J där hos Er rena Klokhetz Källa /
Er Källa wid Wiksberg en träflig klarhet har /
Af Edert klara Wett blir hon dock mere klar.

G: Lybecker

Följiande Tryck-fel äre i Auctoris frånwahru oförmodeligen inkomne.

pag. 35. lin 4. står destilerat vini Läs Spir. vini.
pag. 38. lin. 1. står Situation Läs disposition.
pag. 38. lin. 2. står disposition Läs reflexion.
pag. 46, lin. 20, Läs Fixis Spritibus.

